

KÖNYVSZEMLE

Ortutay Katalin

A franciaországi kisebbségi nyelvek a hatalom árnyékában

Budapest: Gondolat Kiadó, 2011. 67 p.

ISBN 978-963-693-351-7

A veszprémi Pannon Egyetem *Universitas Pannonica* sorozatának kilencedik köteteként megjelent munka a szerzőnek 2000-tól folytatott nyelvpolitikai és nyelvi jogi munkásságához, kutatásaihoz, illetve az ebben a tárgykörben végzett oktatói tevékenységéhez kapcsolódik.

A Debreceni Egyetem francia–német szakán végzett tanulmányok mondhatni logikus következménye, hogy Ortutay Katalin kutatásainak s jelen munkájának a középpontjában éppen a Franciaországgal kapcsolatos nyelvpolitikai kérdések állnak, itt-ott utalásokkal a német helyzetre is. A bevezetést követően hat nagyobb fejezetre tagolt könyv bibliográfiájában negyven nyomtatott műre, valamint tizenöt internetes forrásra találunk utalást; a felsorolt nyomtatott művek közül harminc francia nyelvű. A tanulmányban olvasható hosszabb-rövidebb idézetek magának a szerzőnek a fordításai. A francia vonatkozású könyv több gondolata a magyar nyelvvel kapcsolatos nyelvpolitikai problémák megértését is elősegítheti.

A könyv ismertetése előtt engedjünk meg egy-két gondolat az *Universitas Pannonica* (UP) sorozatról. A nagy valószínűséggel a sorozatszerkesztőtől, Horváth H. Attilától származó fűlszövegből megtudjuk többek között, hogy ennek a sorozatnak már megjelent, illetve kiadásra váró darabjai a Pannon Egyetem Modern Filológiai és Társadalomtudományi Karához, s így a humán tudományok köréhez kapcsolódnak „a filológiától a társadalomtudományon át a neveléstudományig”. Továbbá megtudhatjuk azt is, hogy a kiadványok választott formája (az A6-os lapméret) és terjedelme (60–70 oldalnyi szöveg) „a folyóiratokénál tágabb teret biztosít egy-egy

kérdés felvetéséhez és megvizsgálásához, megjelenési üteme pedig dinamikusabb a havi egyszeri alkalomnál”. (A tervekben évi 15–20 hasonló kiadvány megjelentetése szerepel.) Mindezek miatt a sorozat feltétlenül üdvözlendő vállalkozás!

Rátérve az ismertetendő könyvre, a bevezetőben (7–8) a szerző azzal az ellentmondásos jelenséggel foglalkozik röviden, hogy Franciaországban máig nincs szó nyelvi kisebbségekről, kisebbségi nyelvekről. Vagyis, bár létezik a francia nyelvben a *minorité* (= kisebbség) szó, ez a francia nyelvpolitikában szinte egyáltalán nem jelenik meg, kivéve talán az ötödik fejezetben bemutatott, 1981–82-ben született ún. Giordan-jelentést (49). Ezt megelőzően pedig – egészen a 60-as évek második feléig – a hivatalos francia álláspont is az volt, hogy Franciaországban nincsenek nemzetiségek, nyelvi kisebbségek. Ott – ezek helyett a nyelvpolitikai dokumentumokban Európa-szerte egyértelműen polgárjogot nyert kifejezések helyett – ma is még az *etnikum*, *etnikai csoport* és *regionális nyelv* fogalmak szerepelnek. Pedig „a francia nyelv árnyékában”, azaz nagyon kedvezőtlen körülmények között – sokkal inkább csak tengődve, mint fejlődve – máig is mintegy hat-hét olyan nyelvi közösség maradt fenn, amelynek az anyanyelve egyértelműen nem a francia. Az őshonos kisebbségi nyelveket a bevezető fel is sorolja; ezek ábécérendben a baszk, a breton, az elzászi, a katalán, a korzikai és az okszitán (8), hetedikként pedig a flamand nyelvet említi meg a szerző (44). A hatodik fejezetben, ahol az ún. Cerquiglino-jelentésről olvashatunk (57), az is kiderül, hogy a tengeren túli területek nyelveit is beleértve Franciaországhoz kapcsolódóan nem kevesebb, mint 75 regionális (kisebbségi) nyelvvél kell(ene) számolni. A bevezetés mottója Louis-Jean Calvetnak, a zömmel nyelvpolitikával foglalkozó francia kutatónak igen találó szavait idézi: „A dialektus soha nem más, mint legyőzött nyelv,

a nyelv pedig az a dialektus, amely a politikában győztesnek bizonyult”. Ez a két sor – a mű tanulsága szerint – akár a teljes könyv mottója is lehetne. Kiváló érzékkel megválasztott mottót azonban nem csupán itt, hanem minden fejezet elején is olvashatunk.

A könyv első fejezete (9–14) a *nemzet* fogalmának megközelítéseit tartalmazza, nem csupán szembeállítva egymással a német, illetve francia nemzetfogalmat, hanem meg is vizsgálva mindazokat a körülményeket és összefüggéseket, amelyek a francia, illetve a német nemzetfogalom kialakulásához elvezettek. A Herdertől eredeztethető, az ún. *Sturm und Drang* irányzathoz, tágabban pedig a romantika korához kapcsolható német nemzetfogalom a *kulturális* jelzőt kapta, ugyanis e felfogás szerint a nemzetet mindenekelőtt nyelve és kultúrája határozza meg, s így eszméje nem feltétlenül kell, hogy összekapcsolódjon az állammal.

A francia *nemzetállam* fogalmának a kialakulása hosszabb múltra – egészen a 16. századig – nyúlik vissza, ám az ezt a legvilágosabban megfogalmazó Ernest Renan munkásságát szintén erősen befolyásolta saját kora, s a francia–porosz háborút követően a franciák számára bekövetkező tragédia: Elzász-Lotaringia Franciaországtól való elcsatolása. Renan szerint „... a nyelv azonossága még nem tesz nemzeté egy nemzetet”; a szerző egyértelműen „a nemzeti összetartozás tudatosan vállalt szándékát emeli ki” (12).

A második fejezet (15–20) a középkor nyelvpolitikájáról szól. Ebben a korban a francia nyelv még ún. vernakuláris nyelv csupán, egy a helyi nyelvek közül, ám sorsát jó értelemben pecsételi meg, hogy az ország királyának „... Île-de-France hercegét választják, akinek birtokai Párizs környékén voltak, és akinek anyanyelve a francia volt” (15). A francia nyelvnek először a latinnal, az egyház, illetve a tudományosság nyelvével szemben kellett jogokat biztosítani, de ebben a korban a regionális nyelvek is még komoly kihívást jelentettek számára. A francia nyelvnek előnyöket biztosító jogi lépésre a gyakran „az

első nyelvpolitikusként” emlegetett I. Ferenc király 1539-es, *Villers-Cotterêts-i rendeletében* került sor, melynek egyes részleteit azóta is gyakran idézik a nyelvpolitikai írássok. A dokumentum azt bizonyítja, hogy a francia nyelv a közigazgatás és a jog területéről indult hódító útjára.

A francia forradalom és a regionális nyelvek címet viselő harmadik fejezet (21–35) anyagát – jól követhető módon – három alfejezetben tárgyalja a szerző. A nyelvpolitikai események más-más fordulatot vettek az 1789–1792, az 1792–1794 és az 1795–1806 közötti időszakban; az első korszak engedékenységét: „a Nemzetgyűlés dekrétumait... mindenki azon a nyelven olvashatja, amelyet a legjobban szeret” (24), a második korszak nyelvi szigora váltotta fel. Röpke két év során több, a francia nyelv kötelező oktatására vonatkozó törvényt hoztak (ilyen volt az 1793-as Vendémiaire-törvény vagy az 1794-es dekrétumok). Az ezeket követő, immár Napóleon nevével is fémjelzett harmadik korszaknak a másodikéra emlékeztető voltát jól jellemzi a császár viszonya saját, korzikai nyelvjáráshoz, voltaképpen anyanyelvéhez, amelyet már karrierje indulásakor a francia nyelv használatával cserélt fel, s amely magatartást jól kifejezi a közismert eredetit elferdítő mondat, amely magyarul így hangzik: „nyelvemet egy országrért”. A háborúk idején nem születnek ugyan nyelvtörvények, ám a hadseregben töltött hosszú évek megteszik hatásukat az egykori katonák nyelvhasználatára, s itt találkozzunk először azzal a – később joggal megismételt – gondolattal, hogy a regionális nyelvek fennmaradása az idősebb generációk és az édesanyák, családanyák kezében volt (34, 42).

A negyedik (36–42) és az ötödik (43–52) fejezetben tárgyalt csaknem két évszázad leginkább emlegetett nevei már nem uralkodókra utalnak, hanem a közoktatás és az oktatáspolitikai képviselőit idézik. Intézkedéseik zömmel a kisebbségi nyelvek elnyomását szentesítik (Guizot-féle törvény, 1830; Ferry-féle törvények 1879-től), s csak ritkán kedvez-